

مجله علوم تربیتی و روانشناسی

دانشگاه سیستان و بلوچستان

سال اول- شماره اول - اسفند ۱۳۸۳

بررسی مقایسه‌ای تحول ادراک خود در دو بعد فعل‌پذیر و فاعل در کودکان و نوجوانان دختر و پسر

محسن خورشیدزاده*

چکیده

تحقیق حاضر تحت عنوان بررسی تحولی ادراک خود در کودکان و نوجوانان در شهرستان بیرجند بر روی کودکان دختر و پسر ۹/۵ - ۱۰/۵ ساله و نوجوانان دختر و پسر ۱۶/۵ - ۱۷/۵ ساله انجام شد. ابزار اندازه‌گیری مصاحبه به روش پیشنهادی دیمون و هارت بود. ۵۰ کودک دختر و پسر و ۵۰ نوجوان دختر و پسر نمونه این تحقیق را تشکیل می‌دادند. چگونگی روند تحول ادراک خود از کودکی به نوجوانی و نقش جنسیت در ادراک خود مورد بررسی قرار گرفت. پس از انجام مصاحبه‌ها و کدگذاری آنها، نتایج استخراج شده نشان دهنده این بودند که نوجوانان دختر در بیان خود کاملاً بر مسائل اجتماعی تأکید داشتند و جو اجتماعی برای آنها از جایگاه خاصی برخوردار بود. دختران از نظر کاربرد طرحواره‌های ادراک خود تحول بیشتری را نشان دادند. استدلال‌هایی که کودکان و نوجوانان برای بیان ادراک خود به کار بردند نشان داد که کودکان بیشتر بر طرحواره‌های فیزیکی و فعال و نوجوانان بر طرحواره‌های اجتماعی و روانی تأکید داشتند. نقش جنسیت در تحول ادراک خود بین کودکان و نوجوانان به وضوح مشخص نیست، ولی با رشد یافتن کودکان تفاوت‌های جنسیتی در ادراک خود کمتر نمود پیدا می‌کنند.

واژه‌های کلیدی: ادراک خود، طرحواره، بعد فعل‌پذیر (فیزیکی، فعال، اجتماعی، روانی) بعد فاعل (تداوم، بررسی مقایسه‌ای تحول ادراک خود)

* - عضو هیئت علمی گروه علوم تربیتی دانشگاه بیرجند

مقدمه

در تاریخ تمدن بشری خود^۱ و مسائل پیرامون آن همیشه به عنوان سؤال مطرح و از موضوعاتی بوده است که زوایای تفکر انسان را به خود مشغول داشته است (آیزنگ و ویلسون، ۱۹۷۵). خود و مفهوم خود^۲ از جمله مسائلی است که در سراسر عمر به آن پرداخته می‌شود، از کودکان نوپا که جلوی آیینه صورتهای مشابه را جستجو می‌کنند تا فیلسوفانی که از طریق مسائل انتزاعی در مورد تداوم هویت شخصی کار می‌کنند (دیمون و هارت، ۱۹۹۱). همه ما نسبت به اینکه چه کسی هستیم و چگونه مشابه و متمایز از دیگرانیم، دارای احساس خاصی هستیم. این احساس همان خود است که از دوران نوزادی با احساس مراقبت از سوی دیگران پدیدار می‌گردد و به تدریج ماهیت آن پیچیده می‌شود (اسپیرنتال و کولینز، ۱۹۹۵).

خود چیست؟ چه چیزی سبب تداوم هویت شخصی می‌شود؟ ویلیام جیمز^۳ اولین نظریه را در مورد خود مطرح کرده است. او خود را به دو بعد خود فاعل^۴ و خود فعل‌پذیر^۵ تقسیم می‌کند (انگلیش و انگلیش، ۱۹۶۵). هم اکنون نیز مفهوم خود از موضوعات اساسی و مهم در دانش روانشناختی محسوب می‌شود. به ندرت می‌توانیم مفهومی را با نتایج و کاربردهای گسترده‌تر از آن بیابیم. مهمترین و رایج‌ترین مشکلات به خود برمی‌گردند و متخصصان بالینی چه در زمینه نظری و چه در کاربرد روش‌های بالینی به خود توجه دارند، (استرنبرگ، ۱۹۸۵). هر چقدر توجه به خود در بعضی مقاطع به خاطر حاکمیت یک نظریه خاص تحت الشعاع قرار گرفته است، اما همیشه به عنوان یکی از موضوعات مهم در مرکز بحث نظریه پردازان و محققان روانشناسی بوده است. به قول هارتر^۶ دهه ۱۹۸۰، دهه تجدید حیات علاقه به مطالعه خود بوده است، (لاپسلی و پاور، ۱۹۸۸). به رغم تحقیقات متعدد، هنوز هم پیچیدگیهای زیادی در بررسی مفهوم خود وجود دارد (وایلی، ۱۹۷۹).

1 - Self

2 - Self concept

3 - James w

4 - I - Self

5 - Me-Self

6 - Harter

یکی از نظریه‌ها که بر پایه نظریات اولیه جیمز بنا نهاده شده، مدل تحولی ادراک خود دیمون و هارت (۱۹۸۸ - ۱۹۸۲) است که در این تحقیق سعی شده با توجه به این مدل و براساس روشی که دیمون و هارت برای بررسی خود پیشنهاد می‌کنند، تحول ادراک خود در کودکان و نوجوانان بررسی و مطالعه گردد و مراحل تحول خود در آنها با هم مقایسه شود. در تاریخ روانشناسی، اولیه نظریه در مورد خود به جمیز (۱۸۹۰) برمی‌گردد که خود را به دو جزء، خود به عنوان موضوع شناخت و خود به عنوان فاعل شناخت عمل تقسیم کرد (اوایلی، ۱۹۶۱ - لوین، ۱۹۷۹). مدل تحولی ادراک خود دیمون و هارت از نظریه‌هایی است که بر پایه نظریات اولیه جیمز بنا نهاده شده است. مدل دیمون و هارت^۷ روی سطوح ادراک از خود متمرکز است و بر خلاف اکثر تحقیقات که بر مبنای ارزشیابی از خود انجام می‌گیرد، صرفاً براساس کار تجربی به روش بالینی پیاز، ارائه شده است (اسپیرنتال و کولینز، ۱۹۹۵).

این روش بر خلاف روشهای پرسشنامه‌ای و بدور از مشکلات جانبی در تحقیقات بین فرهنگی به کار رفته و ادراک خود را به طور کامل بررسی می‌نماید. تحقیق حاضر به بررسی تحولی ادراک خود و نقش جنسیت در آن با روش بالینی پیاز و با استفاده از مدل دیمون و هارت پرداخته است. با توجه به زمینه تحقیق، اهداف تحقیق حاضر از این قرار است:

الف) بررسی چگونگی روند تحول ادراک خود در طی دوران کودکی و نوجوانی در دانش‌آموزان پسر و دختر.

ب) بررسی مقایسه‌ای ادراک خود در کودکان و نوجوانان دختر و پسر.

ج) نقش و اهمیت جنسیت در ادراک خود در کودکان و نوجوانان.

بنابراین در تحقیق حاضر سعی شده است به سؤالات زیر پاسخ داده شود:

۱- آیا بین طرحواره‌های خود فعل‌پذیر (فیزیکی، فعال، اجتماعی و روانی) در کودکان و نوجوانان تفاوتی وجود دارد؟

۲- آیا بین طرحواره‌های خود فاعل (تمایز، تداوم و اختیار) در کودکان و نوجوانان تفاوتی وجود دارد؟

۳- آیا بین ادراک خود کودکان دختر و پسر تفاوتی وجود دارد؟

⁷ - Dimon & Hart

۴- آیا بین ادراک خود نوجوانان دختر و پسر تفاوتی وجود دارد؟

تفکر و احساسات در مورد خود، نظامی را تشکیل می‌دهد که ما آن را «ادراک خود» می‌نامیم. این حوزه تمامی ملاحظاتی را که فرد برای تعریف و تمایز خود از دیگران به کار می‌برد را شامل می‌شود. این ملاحظات ممکن است خصوصیات مادی و فیزیکی وابسته به فرد (اموال و دارایی‌ها)، تواناییها و فعالیت‌ها (استعدادها، هنرها)، خصوصیات روانی یا اجتماعی (تمایلات، رسومات و سنتها) و عقاید فلسفی (ارزشهای اخلاقی و افکار سیاسی) باشد. ضمناً ادراک از خود می‌تواند مربوط به مسیر زندگی در گذشته و آینده خود، به عقاید فرد در مورد اینکه چگونه در طول اینکه چگونه در طول زمان تغییر می‌کند یا ثابت می‌ماند و به مفاهیمی در مورد علل تغییرات شخصی و نقش شخص در شکل‌گیری این تغییرات نیز اطلاق می‌شود. وظیفه دیگر ادراک خود تمایز خود از دیگران است. در این زمینه ادراک خود علائق فرد را به هم می‌آمیزد، به شکلی که این علائق از علائق دیگران متفاوت می‌شود و در همین راستا ارتباطی که بین علائق خود و دیگران وجود دارد را نیز ترسیم می‌کند. پس به طور کلی ادراک خود به عنوان بازنمایی شناختی فرد از خود، علائق خود و هویت شخصی است (دیمون و هارت، ۱۹۹۱).

تحقیقات بر روی مفهوم خود در سه دسته اصلی تقسیم بندی می‌شوند:

مطالعه بر روی متغیرهایی که بر روی خود اثر دارند، مانند ویژگیهای بدنی، یادگیری، تعاملهای اجتماعی.

مطالعه متغیرهایی که مفهوم خود را به عنوان یک پیش‌آیند در نظر می‌گیرند، مانند عملکرد در تکالیف، یادگیری، قضاوت و عزت نفس.

مطالعه تحولی بر روی مفهوم خود که تا سال ۱۹۶۱ این دسته تحقیقات بسیار کم صورت گرفته و بیشتر مقطعی بوده است (وایلی، ۱۹۶۱).

وایلی (۱۹۷۹) با جمع بندی از تحقیقات گذشته شواهدی را در مورد اثر جنس بر مفهوم خود کلی به دست نیاورده است، اما معتقد است که در اجزاء اختصاصی مفهوم خود، تفاوت‌های جنسی دیده می‌شود (مارش، ۱۹۸۹).

هارتر (۱۹۸۲) دریافت که پسران قبل از نوجوانی، مفهوم خود بدنی بالاتری دارند تا دختران، اما تفاوت‌های جنسی را در مقایسه‌های شناختی، اجتماعی و عمومی معنادار نیافت. در مورد ریشه‌های تفاوت بین اجزاء اختصاصی خود نظرات متفاوتی ابراز شده است. کودورو^۸ (۱۹۷۸) معتقد است که این تفاوت ریشه در نحوه ارتباط کودک با مادر دارد. میلر^۹ (۱۹۸۶) ریشه تفاوت را در موقعیت ضعیف‌تر اجتماعی دانسته است. ایگلی^{۱۰} (۱۹۸۷) نیز تفاوت‌های ساخت‌های اجتماعی را در جامعه مطرح می‌کند و بکانز^{۱۱} (۱۹۶۶) تفاوت‌های بیولوژیک و ذاتی را در تفاوت‌های جنسی مؤثر می‌داند.

تحقیقات متعدد نشان داده‌اند که با شروع نوجوانی، افزایش استفاده از مفاهیم روانشناختی و ارتباط اجتماعی در توصیف خود فعل‌پذیر مشاهده می‌شود. (دیمون و هارت، ۱۹۹۱) سلیمگن^{۱۲} و روزنبن^{۱۳} نظر روان تحلیل‌گران را که معتقدند سه جنبه از خود رفته رفته رشد می‌یابد مشخص کرده‌اند، این سه جنبه عبارتند از هسته خود^{۱۴}، خود ذهنی^{۱۵}، خود زبانی^{۱۶}. هسته خود در ماه‌های دوم تا ششم زندگی بر اساس آگاهی نوزاد از جدا بودن او از مراقبتش شکل می‌گیرد. خود ذهنی از ۹ ماهگی با احساس ما از درک مقاصد و احساس دیگران شروع می‌شود و سرانجام خود زبانی از ۱۵ تا ۱۸ ماهگی با استفاده از زبان آغاز می‌گردد. در همین راستا ولمن^{۱۷} (۱۹۸۲) نیز براساس نظریات پیازه به تحولات خود نوجوان و ابعاد تداوم و ثبات پرداخته و معتقد است که در نوجوانی فرایند پیچیده و طولانی برای داشتن هویت مجزا وجود دارد. او معتقد است در نوجوانی احساس خود در طولانی مدت ثابت است، ولی آشفستگی‌هایی در عزت نفس نوجوان رخ می‌دهد.

8 . Chodorow

9 . Miller

10 . Eagly

11 . Bekanse

12 . Seligman .M.E.P.

13 . Rosenban, D.L.

14 . Sore self

15 . Subjectives self

16 . Verbal self

17 . Wolman, B.B.

جداول شماره ۱ و ۲ خلاصه‌ای از یافته‌های تحقیقی پیرامون خود فعل پذیر و خود فاعل به نقل از دیمون و هارت (۱۹۹۱) رانشان می‌دهند و جدول شماره ۳ مدل تحول ادراک خود دیمون و هارت (۱۹۸۲) را در چهار سطحی که در این تحقیق بر اساس مدل بالا اطلاعات جمع‌آوری و تجزیه و تحلیل شده‌اند، معرفی می‌کند.

جدول ۱: خلاصه‌ای از یافته‌های تحقیقی پیرامون خود فعل پذیر
به نقل از دیمون و هارت ۱۹۹۱

ابعاد خود مفعولی	نوزادی	کودکی	نوجوانی
فیزیکی	شناخت نسبت به ویژگیهای جسمانی (دیکسون، ۱۹۵۷، امستردام ۱۹۷۲)	جنبه‌های جسمانی خود در آغاز کودکی مهمتر است (سلمن، ۱۹۸۰) بین خود و دیگران تمایز قابل می‌شوند (مگ گویر و پادوار-سینگر، ۱۹۷۶)	
فعال	شناخت نسبت به قابلیت‌های عمل خود (کیگان، ۱۹۸۱)	اعمال خود برجسته می‌شود (کلر، میچم، ۱۹۷۸) توانایی مقایسه اهمیت می‌یابد (روبل، ۱۹۸۳) اعمال خود به عنوان نتیجه‌ای از اثرات فیزیکی و هیجانی محیط می‌باشد	
اجتماعی		عضویت در ارتباط‌های گروهی و خانوادگی (لایوسلی و بروملی، ۱۹۷۳)	ویژگیهای شخصیتی اجتماعی اهمیت می‌یابند (رزنبرگ، ۱۹۷۹)
روانی		تجربه‌های ذهنی و روانی از تجربیات مادی متمایز می‌شود (بروگتون، ۱۹۷۸، سلمن، ۱۹۸۰، وولمن، ۱۹۸۶)	سیستم عقاید و باورهای خود تشخیص داده می‌شود (سمکورد و پیورز، ۱۹۷۴) عقاید و باورها از خود هشیار و ناهشیار ریشه گرفته‌اند (سلمن ۱۹۸۰)

جدول ۲: خلاصه‌ای از یافته تحقیقی پیرامون خود فاعل

به نقل از دیمون و هارت ۱۹۹۱

نوجوانی	کودکی	نوزادی	ابعاد خود مفعولی
گذشته و آینده خود بطور فزاینده‌ای مهم می‌شود، (اسکورد و پیورز، ۱۹۷۴)	تداوم بر اساس اسنادهای روانی و بدنی بیان می‌شود (گواردو و بوهن، ۱۹۷۱) اعتقاد بر این است که این اسنادها غیر قابل تغییر است	تداوم بر اساس ویژگیهای جسمانی است (آمستردام، ۱۹۷۲، لوئیس، ۱۹۷۹)	تداوم
تمایز از دیگران بطور فزاینده‌ای در توصیف خود ذکر می‌شود (مونته ماریوو و ایزن، ۱۹۷۷)	اسنادهای روانی بعضی تمایزات را فراهم می‌آورند (بروگتون، ۱۹۷۸)	با ویژگیهای جسمانی و اعمال وابسته است خود را از دیگران متمایز می‌کند، (ماهلر، پین و پرگمن ۱۹۷۵)	تمایز
ذهن به عنوان پردازشگر فعال تجربه‌های هوشیار می‌تواند بر رفتار اثر کند (سلمن، ۱۹۸۰) خود اعمال خود را مورد قضاوت قرار می‌دهد (بروگتون، ۱۹۸۷) احساس خود فرمانی با غرور به هم می‌پیوندند (رزنبرگ، ۱۹۷۹)			اراده (اختیار)

جدول ۳: مدل تحول ادراک خود دیمون و هارت (۱۹۸۲)

سطح	خود فعل پذیر					خود فاعل	
	خود فیزیکی	خود فعال	خود اجتماعی	خود روانی	تداوم	تمایز	اختیار
۱-اوایل کودکی	ویژگیهای بدنی یا مالکیتهای مادی	رفتار خاص یا رفتار بارز فرد	تعلق داشتن به گروه یا با ارتباطات اجتماعی خاص	خلق لحظه‌های احساسات و نگرته‌ها و دلخواهها	بر مبنای صفات فیزیکی	بر مبنای صفات فیزیکی	عوامل بیرونی غیر قابل کنترل بر خود نفوذ دارند
۲-اواخر کودکی	صفات فیزیکی و بدنی وابسته به فعالیت	لیاقتها در ارتباط با دیگران	فعالیتهایی که از طریق مراجعه به عکس العمل دیگران بها یافته‌اند	دانش، مهارتهای یاد گرفته شده، انگیزش و هیجان وابسته به فعالیت	بر مبنای صفات روانی ثابت و غیر قابل تغییر	بر مبنای یک ویژگی منفرد روانی	کوششها، آرزوها و استعدادها روی خود اثر می‌گذارند
۳-اوایل نوجوانی	اسندهای فیزیکی و بدنی که موجب جاذبیت و کشش در زمینه اجتماعی و روابط بین فردی می‌شوند	اسناد به فعالیتی که بر مقبولیت اجتماعی یا تعاملهای بین فردی اثر می‌گذارد	ویژگیهای شخصیت اجتماعی	حساسیت اجتماعی تواناییهای اشتراکی و دیگر مهارتهای روانی، اجتماعی	بر مبنای قضاوت دیگران و اینکه آنها فردیت او را در طی زمان قبول دارند	بر مبنای یگانه‌بودن ترکیب ویژگیهای فیزیکی و روانی	روابط جمعی و تعامل با دیگران که روی خود اثر می‌گذارند
۴-اواخر نوجوانی	اسناد به ویژگیهای بدنی که منعکس کننده انتخابهای ارادی یا هنجارهای شخصی و اخلاقی می‌باشند	اسناد به فعالیتهایی که بیانگر و اندیشه‌های شخصی یا هنجارهای شخصی اخلاقی می‌باشند	انتخابهای شخصی یا اخلاقی می‌باشند	نظام باورها، فلسفه شخصی و فرآیندهای فکری و شخصی یا ویژگیهای شخصیت اجتماعی شمول دارد	بر مبنای ارتباطهای میان خودذهنی گذشته و حال آینده مربوط به خود	بر مبنای یگانه‌بودن تجربه ذهنی از دنیا	ارزشیابیهای شخصی و اخلاقی که روی خود اثر می‌گذارند

جامعه آماری

در این پژوهش، کلیه دانش آموزان دختر و پسر دبستانها و دبیرستانهای شهرستان بیرجند جامعه آماری پژوهش را تشکیل می‌دادند. سن جامعه آماری مورد نظر را کلیه دختران و پسرانی که در پایان کودکی (۹ سال و ۶ ماه تا ۱۰ سال و ۶ ماه) و پایان نوجوانی (۱۶ سال و ۶ ماه تا ۱۷ سال و ۶ ماه) هستند تشکیل می‌دادند.

نمونه‌ای با تعداد ۱۰۰ دانش آموز طبق جدول زیر از بین کلیه دبستانها و دبیرستانهای سطح شهر بیرجند اعم از دولتی، غیر انتقالی، نمونه مردمی و ... به صورت نمونه گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای انتخاب شدند.

جمع		تعداد دختران	تعداد پسران	دبیرستان دخترانه	دبیرستان پسرانه	دبستان پسرانه	دبستان دخترانه	گروه
افراد	مدارس							
۱۰	۵۰	۲۵	۲۵	-	-	۵	۵	۱۰/۵-۹/۵ ساله
۵۰	۱۰	۲۵	۲۵	۵	۵	-	-	۱۷/۵-۱۶/۵ ساله

پس از مراجعه به دبستانهای دخترانه و پسرانه مورد نظر، یک پایه از پایه‌های سن مورد نظر به صورت تصادفی ساده انتخاب و صورت دانش آموزان کلاس تهیه و پس از کد گذاری با استفاده از جدول اعداد تصادفی، ۵ نفر از هر پایه بصورت تصادفی انتخاب شدند. جمع آوری اطلاعات در تحقیق حاضر، به وسیله مصاحبه به روش دیمون - هارت انجام شد. مصاحبه‌ای که توسط دیمون و هارت بر اساس تحقیقات متعددشان (۱۹۸۲-۱۹۸۸) در مورد ادراک خود پیشنهاد شده بود.

این مصاحبه شامل ۷ بخش اصلی است که هر بخش از مجموعه سؤالات اصلی تشکیل شده است که با سؤالات واریسی^{۱۸} پیگیری می‌شود.

بخش ۱. توصیف خود

بخش ۲. خود ارزشیابی

بخش ۳. خود در گذشته و آینده

بخش ۴. علایق خود

¹⁸. Probe

بخش ۵. تداوم

بخش ۶. اختیار (اراده)

بخش ۷. تمایز

این مصاحبه به روش بالینی پیافه اجرا شده که نسبت به سایر روشها دارای مزیتها و قابلیت‌هایی است. در این روش کودک تشویق می‌شود تا پیرامون پاسخ‌های اولیه خود به سؤالات توضیحاتی را ارائه نماید. در این روش سؤالات بر اساس پاسخهای آزمودنی تنظیم شده و قابلیت انعطاف پذیری دارد. با این روش مصاحبه کننده ضمن اطمینان از درک سؤال توسط آزمونی، می‌تواند به رگه‌های بنیادی استدلال کودک یا نوجوان پی‌ببرد، چه دستیابی به این گونه اطلاعات با سایر روشها امکان پذیر نمی‌باشد.

تجزیه و تحلیل اطلاعات

پس از پیاده کردن کلیه مصاحبه‌ها از روی نوارها، بر اساس دستورالعمل مصاحبه که توسط دیمون و هارت برای محققین ایرانی ارسال شده بود، کد گذاری مصاحبه‌ها انجام گرفت. در این تحقیق به لحاظ زیاد بودن متغیرهای وابسته، از طرح تحلیل واریانس چند متغیری برای تجزیه و تحلیل داده‌ها استفاده شده است. اگر تحلیل واریانس چند متغیری تفاوت معناداری را نشان داده است، از تحلیل واریانس تک متغیری برای مشخص نمودن متغیر وابسته معنادار استفاده شد و سپس با آزمون توکی، مشخص گردید که این تفاوت بین چه گروههایی بوده است.

مقایسه گروهها در طرحواره‌های خود فعل پذیر:

در این تحقیق ۴ طرحواره خود فعل‌پذیر (فیزیکی، فعال، اجتماعی، روانی) مورد بررسی قرار گرفت و پاسخ آزمودنی‌ها به سؤالات مربوط به این ابعاد بر اساس سطوح تحول نمره گذاری شد. نتایج استخراج شده در طرحواره‌ها برای ۴ گروه آزمودنی در جداول ۱ و ۲ به صورت خلاصه ارائه شده است.

جدول شماره ۱: توزیع درصد چانکهای نمره گذاری شده در هر طرحواره خود فعل‌پذیر در ۴

گروه آزمونی	طرحواره‌ها																
	فیزیکی				فعال				اجتماعی				روانی				
	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	سطح ۱	سطح ۲	سطح ۳	سطح ۴	
۱۷ ساله دختر	-	-	۳	-	-	-	۲۹	۱۸	-	-	-	-	۱۳	۵۰	۵۳	۲۶	۵۳
۱۷ ساله پسر	۳۳	-	۱۹	-	۳۳	-	۳۱	۳۱	-	۳۱	-	-	-	۱۰۰	۳۵	۳۱	۳۸
۱۰ ساله پسر	۹	۵	۱۹	-	۷۲	۲۳	۶۲	-	۵	۴۱	۱۹	-	۱۴	۳۲	-	-	-
۱۰ ساله دختر	۸	-	-	-	۴۷	۲۵	۶۰	-	۱۱	۶۳	۴۰	-	۳۴	۱۳	-	-	-

گروه آزمودنی بر اساس سطوح تحولی

بر اساس جدول ۱، گروه ۱۷ ساله دختر بیشترین چانک را در طرحواره اجتماعی و روانی داشته‌اند، ضمناً تمرکز چانکها در سطح ۳ و ۴ بیشتر است. گروه ۱۷ ساله پسر بیشترین چانک را در سطح اجتماعی داشته‌اند، اما تعداد چانکها در طرحواره فیزیکی و فعال نیز زیاد بوده است، ضمناً تمرکز چانکها بیشتر در سطح ۳ می باشد.

گروه ۱۰ ساله پسر بیشترین چانک را در طرحواره فعال داشته است، ضمناً بیشترین تمرکز چانکها در سطح ۱ و ۲ بوده و در سطح ۴ هیچگونه چانکی وجود ندارد. گروه ۱۰ ساله دختر بیشترین چانک را در طرحواره فعال داشته‌است و تمرکز بیشتر در سطح ۱ و ۲ بوده و در سطح ۴ هیچ چانکی وجود ندارد.

برای مقایسه طرحواره‌های خود فعل‌پذیر در ۴ گروه، تحلیل واریانس تک متغیری در هر یک از طرحواره‌ها، در مورد درصد چانکهای نمره گذاری انجام شد. برای این مقایسه، چانکهای نمره گذاری شده برای هر آزمودنی مشخص و تعیین گردید و سپس در هر طرحواره بین گروهها مقایسه صورت گرفت. نتایج این آزمونها در جدول شماره ۲ مشخص شده است.

جدول شماره ۲. خلاصه نتایج آزمون Anova بین چانکهای طرحواره های خود فعل پذیر در ۴ گروه آزمودنی

طرحواره								
روانی		اجتماعی		فعال		فیزیکی		
درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	درون گروهی	بین گروهی	
۶۵/۲	۱۴/۲۴	۶۹/۶۸	۱۰/۴۳	۶۲/۰۰	۱۱/۸۴	۲۰	۱/۲	SS
۹۶	۳	۹۶	۳	۹۶	۳	۹۶	۳	Df
۰/۸۶	۴/۷۵	۰/۷۳	۳/۴۸	۰/۶۵	۳/۹۵	۰/۲۲	۰/۴	MS
-	۶/۹۹	-	۴/۷۹	-	۶/۱۱	-	۱/۸۴	F
-	*۰/۰۰۰۳	-	*۰/۰۰۳۷	-	* ۰/۰۰۰۸	-	۰/۱۴۴	P

با توجه به جدول شماره ۲، مشخص گردید که بین گروهها تفاوت معناداری در ارتباط با طرحواره فیزیکی وجود ندارد، اما تفاوت معناداری در طرحواره فعال گروهها وجود دارد (۰/۰۰۱)*. بین گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر با گروه ۱۷ ساله دختر تفاوت معنادار است. در طرحواره اجتماعی بین گروهها تفاوت معنادار وجود دارد و بین گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر با گروه ۱۷ ساله دختر تفاوت معنادار می باشد. در طرحواره روانی بین گروهها تفاوت معنادار وجود دارد و بین گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر و ۱۷ ساله پسر با گروه ۱۷ ساله دختر، تفاوت معنادار است.

مقایسه گروهها در ابعاد خود فاعل

در این تحقیق سه بعد فاعل (تداوم، تمایز، اختیار) مورد بررسی قرار گرفت و پاسخ آزمونیها به سؤالات مربوط به این ابعاد بر اساس سطوح تحول، نمره گذاری شد.

جدول شماره ۳: خلاصه نتایج آزمون Manova در

ابعاد خود فاعلی در ۴ گروه آزمودنی

نام آزمون	ارزش آماری	F	P
Pillais	۰/۴۹۶	۶/۳۴	* ۰/۰۰۰
Hotellings	۰/۷۳۶	۷/۵۸	* ۰/۰۰۰
Wiks	۰/۵۴۹	۷/۰۹	* ۰/۰۰۰
Roys	۰/۳۷۴	-	-

* $P < 0.001$

بر اساس جدول شماره ۳، مشخص می شود که هر سه آزمون **Manova** تفاوت معناداری را در سه بعد فاعل ($P < 0/001$) نشان می دهند.

جدول شماره ۴: مقایسه های چند گانه توکیدر بعد اختیار و تمایز بین ۴ گروه آزمودنی

۱۰ ساله دختر		۱۰ ساله پسر		۱۷ ساله پسر		۱۷ ساله دختر		گروه های آزمودنی
بعد تمایز	بعد اختیار	بعد تمایز	بعد اختیار	بعد تمایز	بعد اختیار	بعد تمایز	بعد اختیار	
۱/۱۶	۲/۲۸	۱/۴۰	۲/۱۲	۱/۷۶	۳/۱۲	۲/۸۸	۲/۸۸	میانگین
* ۱/۱۲	۰/۶۰	* ۰/۸۸	۰/۷۶ *	* ۰/۵۲	۰/۲۴	-	-	۱۷ ساله دختر
* ۰/۶۰	۰/۸۴ *	۰/۳۶	۱/۰۰ *	-	-	-	-	۱۷ ساله پسر
۰/۲۴	۰/۱۶	-	-	-	-	-	-	۱۰ ساله پسر
-	-	-	-	-	-	-	-	۱۰ ساله دختر

در بعد اختیار

$P < 0/05$

$HSD = 0/5817$

در بعد تمایز

$P < 0/05$

$HSD = 0/4387$

بر اساس جدول شماره ۴، مشخص می شود که بین گروه ۱۰ ساله پسر با گروه های ۱۷ ساله پسر و ۱۷ ساله دختر و گروه ۱۰ ساله دختر با گروه ۱۷ ساله پسر، در بعد اختیار تفاوت معناداری وجود دارد. در بعد تمایز، بین گروه ۱۷ ساله دختر و هر سه گروه دیگر و گروه ۱۰ ساله دختر با ۱۷ ساله پسر، تفاوت معناداری وجود دارد. مقایسه های چند گانه توکی در بعد تداوم خود فاعلی تفاوت معناداری را در سطح $0/05$ بین گروهها نشان نمی دهد.

بحث و نتیجه گیری

بر اساس اطلاعات به دست آمده از انجام مصاحبه ها و کدگذاری آنها در این تحقیق نتایج زیر که حاصل کار با آزمودنی های کودک و نوجوان دختر و پسر شهرستان بیرجند است، ارائه می گردد:

مقایسه طرحواره‌های ادراک خود در بعد خود فعل پذیر نشان داد:

در طرحواره فیزیکی، تفاوت معنی داری بین ۴ گروه (دختر و پسر کودک و نوجوان) وجود ندارد.

در طرحواره فعال، فقط گروه دختران ۱۷ ساله با گروههای ۱۰ ساله دختر و پسر تفاوت معنادار داشته‌اند.

در طرحواره اجتماعی، فقط گروه دختران ۱۷ ساله با گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر تفاوت معناداری داشته‌اند.

در طرحواره روانی، فقط گروه دختران ۱۷ ساله با گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر تفاوت معناداری داشته‌اند.

از مطالب فوق می‌توان نتیجه گرفت که . اولاً دختران ۱۷ ساله در بیان خود کاملاً بر مسائل اجتماعی و روانی تاکید داشته‌اند و در این رابطه، مقایسه‌های اجتماعی و یا جو اجتماعی برای آنها بسیار اهمیت داشته و از جایگاه خاصی برخوردار است.

ثانیاً، پسران ۱۷ ساله هر چند نسبت به گروههای ۱۰ ساله دختر و ۱۰ ساله پسر تاکید بیشتری بر مسائل اجتماعی و روانی داشته‌اند، اما از لحاظ تحولی در کاربرد طرحواره‌های ادراک خود بین گروههای دختر و پسر ۱۰ ساله و پسران ۱۷ ساله، تفاوت وجود ندارد.

از نتایج فوق این گونه استنباط می‌شود که دختران از نظر کاربرد طرحواره‌های ادراک خود، تحول یافتگی بیشتری دارند.

مقایسه سطوح ادراک خود در بعد خود فعل پذیری نشان داد:

از لحاظ بالاترین سطح به کار برده شده، به طور کلی گروههای ۱۰ ساله و ۱۷ ساله با یکدیگر تفاوت معناداری داشته و روند تحولی به روشنی مشخص است و این امر تحقیقات دیمون و هارت (۱۹۹۰) را که نشان دهنده وضوح تفاوت‌های تحولی در بین کودکان و نوجوانان است، را نیز نشان می‌دهد.

از بعد جنسیت نیز بین گروههای ۱۰ ساله پسر و ۱۰ ساله دختر تفاوت دیده می‌شود. بین کودکان دختر و پسر ۱۰ ساله از لحاظ سطوح تحولی تفاوت وجود دارد ولی بین دختران و پسران ۱۷ ساله این تفاوت معنی دار نیست. به عبارت دیگر، پسران ۱۰ ساله در سطوح تحولی

بالاتری قرار دارند، لذا با رشد یافتن کودکان تفاوت‌های جنسی در ادراک خود، کمتر نمود پیدا می‌کند.

مقایسه‌های تحولی در ادراک خود در بعد خود فاعل نشان داد:

تفسیر خاصی از ابعاد خود فاعل که با اطمینان نسبی همراه باشد، وجود ندارد. عدم صورت بندی دقیق سؤالات در این بعد توسط دیمون و هارت و عدم درک سؤالات این بخش توسط آزمودنیها، پاسخ‌های ابراز شده توسط آنها از گویایی کمتری برخوردار بوده و این امر کد گذاری مطالب مطرح شده را با مشکل مواجه ساخته است. اکثر دختران ۱۰ ساله در بیان استدلالهای خود در پاسخ به سؤالات واری، مسائل مذهبی و توجه بیش از حد به امور اخروی و مطرح کردن بهشت و جهنم و یا اینکه «خدا منو دوست داشته باشه» را عنوان می‌کردند، که این استدلالها از سوی پسران بسیار کمتر مطرح می‌شد شاید یکی از مهمترین دلایل این گونه استدلالها سن تکلیف دختران این گروه سنی بوده است و تبلیغات و برنامه‌های مذهبی زیادی که مدارس برای آنها پیش بینی و اجرا می‌کردند. در این رابطه می‌توان نقش تبلیغات و رسانه ها را در مسیر روند تحولی ادراک خود را، بررسی و به آن اشاره نمود.

بنابراین پیشنهاد میشود که: کاربرد مصاحبه بالینی اداراک خود دیمون - هارت توسط مشاوران و متخصصان بالینی می‌تواند در کوتاهترین زمان، مشاوران و درمانگران را نسبت به شناخت خود مراجعان یاری کند، بر این پایه، پیشنهاد می‌شود این مصاحبه به ویژه سؤالات مربوط به خود فعل‌پذیر، مورد توجه و بررسی متخصصان و درمانگران به ویژه مشاوران قرار گیرد. برای بررسی نقش و اهمیت مسائل اجتماعی و تأثیر جوامع و فرهنگهای مختلف در چگونگی روند تحول ادراک خود، پیشنهاد می‌شود این تحقیق در شهرهای بزرگ کشور که امکانات به نسبت خوبی دارند و شهرهای کوچک و دورافتاده که فاقد امکانات محیطی مناسب هستند، انجام و نتایج به دست آمده برای مشخص نمودن نقش فرهنگها و امکانات محیطی در روند تحول ادراک خود، مورد بررسی قرار گیرد.

منابع

۱. آیزنگ، اج، جی و ویلسون، و، گ. (۱۹۷۵). خودشناسی ترجمه، شهاب الدین قهرمان: انتشارات شباویز. تهران. ۱۳۶۹
 ۲. آلپورت، گ، و. (۱۳۶۵). رشد شخصیت، ترجمه فاطمه افتخاری: انتشارات امیر کبیر. تهران.
 ۳. امینی یزدی، امیر. (۱۳۷۳). بررسی محتوای خود نزد پسران و دختران در آغاز و پایان نوجوانی، پایان‌نامه تحصیلی کارشناسی ارشد رشته روانشناسی. تهران: دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
 ۴. براهنی، محمد تقی و همکاران. (۱۳۶۹). واژه نامه روانشناسی. تهران: انتشارات فرهنگ معاصر.
 ۵. خامسان، احمد. (۱۳۷۴). بررسی مقایسه‌ای ادراک خود در زمینه تحولی و سلامت روانی، پایان‌نامه تحصیلی کارشناسی ارشد رشته روانشناسی. تهران: دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران. راس. آ.ا. (۱۹۹۲). روانشناسی شخصیت، ترجمه سیاوش جمالفر. تهران: انتشارات بعثت. ۱۳۷۳.
 ۶. سیاسی، علی اکبر (۱۳۷۳). نظریه‌های شخصیت. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
 ۷. سیاسی، علی اکبر (۱۳۴۹). روانشناسی شخصیت. تهران: انتشارات ابن سینا.
 ۸. شعاری نژاد، علی اکبر (۱۳۶۴). فرهنگ علوم رفتاری. تهران: انتشارات امیر کبیر، تهران.
 ۹. محسنی، نیکچهره (۱۳۷۳). فرایندهای تحول روانی، جزوه درسی کارشناسی ارشد دانشکده روانشناسی و علوم تربیتی دانشگاه تهران.
 ۱۰. مصباح یزدی محمد تقی (۱۳۷۵). خودشناسی برای خودسازی. قم: انتشارات در راه حق.
 ۱۱. منصور، م و دادستان، پ (۱۳۶۹). روانشناسی ژنتیک ۲. تهران: انتشارات ژرف، تهران.
 ۱۲. هیلگارد، ارنست و باورگوردن (۱۹۷۵). نظریه‌های یادگیری، ترجمه محمد تقی براهنی. جلد ۱. تهران: مرکز نشر دانشگاهی. تهران.
13. Damon . W.& Hart, D. Self.(1991). *Understanding in Chilhood and Adolescence*, Canada: Cambrige Univeristy Press.

14. English, H.& English, A. C. A.(1965). *Comprehensive Dictionary of Psychology and Psychoanalytical Terms*. New York: David Maky Company.
15. Eysenck, H.J, Arnold, W.& Meili, R.(1972). *Encyclopedia of Psychology*. London: Searh Press.
16. Hard, D.& Damon. W.(1988).*Pmental Trends in Self Understanding Pergaman Book*.
17. Issac, S.& Micheal, W. B.(1972)*Book in Research and Evaluation*, Newyork: Robert R. Knapp Publisher, Third Edition.
18. Lapsely, D.K. & Power, F.C.(1988) *Self, Ego and Identity, Integrative Approaches*, Newyork: Spring – Varlag,
19. Leary, M. R. (1995). *Introduction to: Behavioral Reserch Methods*, Newyork: Brooks/Cole Publishing.
20. Marsh, H.W.(1987). The Big Fish-Little- Pand Effect on Academic Self Concept. *Journal of Educational Psychology*, Vol, 79, No 3 280-295.
21. Marsh. H. W. (1989). Age and Sex Effects in Multipld Dimen Stions of Self Concepts: Pre Adolescence to Early Adulthood.*Journal of Eductional Psychology*, Vol 81, No 3 – 412-430.
22. Montemyor, R. & Eisen. M. (1977). The Development of Self Concept From Children to Adolescence.*Developmental Psychology*, Vol, 13, 314-319.
23. Sprinthall, N.A.& Collins, W.A. ,(1995).*Adolescent Psychology, A Developmental View Newyork: MC Graw – Hill*, Third Edition Wylie, R.C. ,(1961). *The Self – Concept*, Newyork: University of Nebrasha Press